

SMURTO PRIEŠ MOTERIS PREVENCIJA: NACIONALINĖS TEISĖS SPRAGOS

Laima Vaigė

Mykolo Romerio Universiteto Teisės fakultetas
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
Elektroninis paštas: laimatrof@mruni.eu

Pateikta 2015 m. spalio 24 d., parengta spausdinti 2016m. spalio 14 d.

DOI: 10.13165/JUR-16-23-1-06

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos nacionalinės teisės spragos, nustatant bendrąsias prevencijos priemones, skirtas mažinti smurtą prieš moteris visuomenėje, ir užkertant kelią pakartotiniam smurtui. Nacionalinis teisinis reglamentavimas yra vertinamas atitikties tarptautinei teisei aspektu. Išskiriamos bendrosios prevencijos spragos: nepaisant rezonansinių bylų, nei įstatymuose, nei programose šiuo metu nebėra esminio tikslo mažinti smurtą prieš moteris ir mergaites visuomenėje ir tą atspindinčių tikslinių prevencijos priemonių. Neįtraukiami svarbūs prevencijai švietimo ir sveikatos apsaugos sektoriai, nors valstybės turi pozityvią pareigą užkirsti kelią smurtui mokyklose, todėl šių sektorių įsitraukimas yra labai svarbus prevencijai. Trūksta ir sąsajų su tarptautine teise bei esminio smurto priežasties suvokimo – t. y. tikslo mažinti moterų ir vyrų nelygybę, kuri ir nulemia smurto prieš moteris epidemiją pasauliniu mastu. Išskiriamos ir pakartotinio smurto prevencijos spragos bei rekomenduojama apsaugos priemonių reforma, kuri leistų taikyti šias priemones ne tik nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims. Rekomenduojamos skirtingų rūšių ir ilgiau veikiančios apsaugos priemonės. Taip pat rekomenduotina ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos bei šalinimo, kuri yra esminis regioninės teisės aktas, įtvirtinantis bendrąsias valstybių pareigas užkirsti kelią smurtui ir numatantis išsamias prevencijos priemones.

Reikšminiai žodžiai: smurtas prieš moteris, smurtas artimoje aplinkoje, prevencijos priemonės, apsaugos priemonės, pakartotinio smurto prevencija, Stambulo Konvencija.

Įvadas

Smurtas prieš moteris išlieka viena aktualiausių problemų tiek tarptautiniu, tiek regioniniu, tiek nacionaliniu lygmeniu. Pasaulio sveikatos organizacija smurtą prieš moteris įvardija kaip epideminio masto problemą.¹ Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros 2014 m. tyrimo duomenimis, 62 milijonai moterų Europos Sąjungoje (ES) yra patyrusios smurtą.² Kiekvieną dieną 12 moterų ES nužudomos smurtaujant dėl lyties. Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims³ komitetas (JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas) smurtą prieš moteris Lietuvoje išskyrė kaip prioritetinį klausimą,⁴ dėl kurio reikia atsiskaityti nelaukiant periodinio pranešimo pabaigos, t. y. jau 2016 m.

Lietuva yra Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW) ir Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (EŽTK) narė; pasirašyta, tačiau iki šiol neratifikuota Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, kuri įsigaliojo 2014 m. (Stambulo Konvencija). Ši Konvencija užpildo normatyvinę tarptautinės teisės spragą Europos regione ir yra pirmasis toks išsamus dokumentas, skirtas kovoti su smurtu prieš moteris ir smurtu artimoje aplinkoje. Tarptautinė teisė yra svarbi nacionalinei teisei – ne tik todėl, kad minėtos ratifikuotos konvencijos suteikia galimybę jomis tiesiogiai remtis teismuose, tačiau ir dėl to, kad tarptautinė teisė turi netiesioginę įtaką, priimant nacionalinius įstatymus. Tai atskleidžia ir empiriniai tyrimai šioje srityje.⁵ Todėl yra naudinga vertinti, ar nacionalinė teisė atitinka tarptautinę teisę, siekiant užtikrinti geresnę žmogaus teisių apsaugą nacionaliniu lygmeniu.

---

1 Pasaulio sveikatos organizacija (WHO), Global and regional estimates of violence against women. Clinical and policy guidelines. WHO, 2013.

2 Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra (FRA), Violence against women: an EU wide survey. FRA, 2014.

3 Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Valstybės žinios, 1996-03-08, Nr. 21-549. Lietuvai taip pat galioja Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims Fakultatyvinis protokolas. Valstybės žinios, 2004-08-05, Nr. 122-4464.

4 Baigiamieji pastebėjimai dėl penktojo Lietuvos periodinio pranešimo pagal Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. CEDAW/C/LTU/CO/5. 2014 m. liepos 18 d.

5 RICHARDS, D. L., HAGLUND, J. Violence against women and the Law. London: Paradigm / Routledge, 2015. ENGLEHART, N. A. "CEDAW and gender violence: an empirical assessment", *Michigan state law review*, 265 (2014): 265-280.

Kaip vienas iš atsakų į aktualią problemą, Lietuvoje 2011 m. priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ANSAAĮ).⁶ Įstatymas nuo smurto artimoje aplinkoje gina visus – vyrus ir moteris, vaikus ir senelius, tačiau dažniausiai jis taikomas smurtą artimoje aplinkoje patiriančioms moterims. Pagal įstatymą sukurtas specialiosios pagalbos centrų (SPC) tinklas, skirtas teikti pagalbą smurtą išgyvenusiems asmenims – nuo 2016 m. pagalba teikiama visą parą. Įstatyme numatytos tiek bendrosios prevencijos priemonės, tiek konkrečios priemonės, kurios padeda apsaugoti smurtą patyrusį asmenį nuo pakartotinio smurto. Tačiau Valstybės kontrolės tyrimas atskleidė, kad 43 proc. analizuotų ikiteisminių tyrimų (pradėtų 2014 metų antrąjį pusmetį) įtariamiesiems nebuvo paskirta nė viena iš galimų apsaugos užtikrinimo priemonių, o „iš jų 11 proc. nukentėjusieji pakartotinai patyrė smurtą (vykstant tyrimui).“⁷ Be to, ANSAAĮ taikymo sritis yra tik smurtas artimoje aplinkoje ir jis netaikomas kitiems smurto prieš moteris atvejams. Daugelis rezonansinių jaunų merginų nužudymo atvejų, kurie plačiai nuskambėjo Lietuvoje, nepatenka į ANSAAĮ taikymo sritį ir siekiant išvengti panašių atvejų, nėra taikomos jokios specialios, į tikslą nukreiptos prevencijos priemonės.

Iš to kyla tyrimo tikslas – ištirti smurto prieš moteris prevencijos teisinį reglamentavimą ir įvertinti galimas nacionalinės teisės spragas. Straipsnio objektas yra nacionalinės teisės atitiktis tarptautinei teisei patikra, t. y. nacionalinė teisė vertinama atsižvelgiant į tarptautinės teisės reikalavimus. Užsienio autorių darbuose smurto prieš moteris (pagal tarptautinę teisę) tema tyrinėta gana išsamiai.⁸ Lietuvoje smurto prieš moteris temą yra tyrusios Ilona Michailovič,⁹ Salomėja Zaksaitė,¹⁰ šio straipsnio autorė,¹¹ smurto artimoje aplinkoje prevencijos temą nagrinėjo Alfredas Laurinavi-

6 Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Valstybės žinios, 2011, Nr. XI-1425.

7 Valstybės kontrolė. Valstybinio audito išvada: Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas. 2015 m. gegužės 15 d., Nr. VA-P-40-8.

8 EDWARDS, A. *Violence Against Women under International Human Rights Law*. Cambridge: Cambridge University Press. 2011. 3rd printing 2012. MEYERSFELD, B. *Domestic violence and international law*, Oxford: Hart publishing, 2010; BENNINGER-BUDEL, C. (ed), *Due Diligence and Its Application to Protect Women From Violence*. Nijhoff Law series, Brill. 2008. Anne Hellum, Henriette Sinding Aasen (eds), *Women's Human Rights*, Cambridge: Cambridge University press, 2013. GOEL, R. GOODMARK, L. (eds), *Comparative perspectives on gender violence: lessons from efforts worldwide*. Oxford: Oxford University press, 2015.

9 MICHAILOVIČ, I. Kai kurie smurto artimoje aplinkoje aspektai socialinės kultūrinės lyties požiūriu. Kriminologijos studijos. 2014/2.

10 ZAKSAITĖ S. Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje // Beliūnienė L., Ambrasevičiūtė K., Lankauskas M. [et al.]. Aktualiausias žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008–2013 m. problemos: teisinis tyrimas. Monografija. Internetinis leidinys. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. 2014.

11 VAIGĖ L. The Concept of Domestic Violence in Lithuania and the Aspect of Gender from the Perspective of International Law. Socialinių mokslų studijos, 2013: 5 (1), p. 255–274.

čius ir Rita Žukauskienė.¹² Tačiau dar nebuvo tirta, kiek nacionalinio smurto prevencijos reglamentavimas Lietuvoje atitinka tarptautinę teisę, numatančią valstybėms pozityvią pareigą kovoti su smurtu prieš moteris. Straipsnyje taikomas loginis, sisteminės analizės, lyginamasis ir kritinės analizės metodai. Siekiant apriboti tyrimo sritį, nagrinėjamas tik privačių asmenų smurtas prieš moteris ir tik smurtas artimoje aplinkoje, o taip pat seksualinis bei fizinis smurtas kitose aplinkose.

1. Smurto prieš moteris reguliavimas tarptautinėje teisėje

1.1. Reguliavimas JT ir Europos lygmeniu

Nors egzistuoja konvencijos, draudžiančios smurtą rasės pagrindu, ginančios neįgaliųjų ir vaikų teises, tačiau moters teisė būti laisvai nuo smurto – iki šiol įtvirtinta tik deklaracijose, rezoliucijose, konvencijas stebinčių organizacijų jurisprudencijoje bei bendrosiose rekomendacijose. Pripažįstama, kad tarptautiniu lygiu iki šiol egzistuoja normatyvinė spraga. Globali normatyvinė spraga iš dalies užpildyta Europos, Lotynų Amerikos ir Afrikos lygmeniu, tačiau dalis pasaulio valstybių vis dar nėra jokios konvencijos narės. Todėl Specialioji JT pranešėja dėl smurto prieš moteris 2015 m. iškėlė klausimą dėl normatyvinės spragos tarptautinėje teisėje ir pasiūlė priimti smurtą prieš moteris uždraudžiančią konvenciją.¹³

Tuo pat metu negalima teigti, kad smurto prieš moteris draudimas pagal tarptautinę teisę apskritai nereguliuojamas. Dvi esminės jau kelis dešimtmečius naudojamos strategijos: smurto traktavimas kaip diskriminacijos formos (taigi, ši tema priiskiriama CEDAW Konvencijos sričiai), ir prisišliejimo prie tradicinių žmogaus teisių dokumentų, kad ir kokie androcentriški jie būtų, naudojant lyčių lygybės aspekto inkorporavimo techniką (angl. *gender mainstreaming*). Dėl jų vyksta koncepcinės diskusijos, pvz., siūloma ateityje nebesieti smurto prieš moteris išimtinai tik su diskriminacijos draudimu¹⁴ arba apskritai atsisakyti „smurto prieš moteris“ sąvokos ir naudoti neutralesnę „smurto dėl lyties“ (angl. *gender based violence* arba *gender violence*) sąvoką, kuri apimtų ir LGBT (lesbietes, gėjus, biseksualius ir translyčius) asmenis.¹⁵ Teigiama, kad šių asmenų patiriamas smurtas taip pat beveik visada yra smurtas

12 LAURINAVIČIUS, A., ŽUKAUSKIENĖ, R. Pakartotinio smurto prieš situoktinę/partnerę rizikos įvertinimo galimybės taikant b-safer metodiką // Socialinis darbas : mokslo darbai. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas. 2009, Nr. 8(1), p. 103-111.

13 Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Rashida Manjoo. 2015 m. birželio 10 d. A/HRC/29/27.

14 EDWARDS. A. Violence Against Women under International Human Rights Law. Cambridge: Cambridge University Press. 2011. 3rd printing 2012.

15 GOLDSCHIED, J. Gender Neutrality and the "Violence Against Women" Frame, 5 U. MtAMI RACE & Soc. JUST. L. Rev. 2015: 307.

dėl lyties. Tačiau šiuo metu smurtui taikoma CEDAW Konvencija ir siūloma nauja JT Konvencija išlaiko tą pačią strategiją, t. y. smurtą prieš moteris matyti tik kaip diskriminacijos dėl lyties formą. Įvairesnės strategijos taikomos regioniniu lygmeniu.

JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas 1992 m. nurodė, kad smurtas prieš moteris patenka į diskriminacijos sąvoką pagal jo prižiūrimą Konvenciją¹⁶ ir palaipsniui paaikšino, kad valstybės turi „deramo stropumo“ (angl. *due diligence*) pareigą užkirsti smurtą prieš moteris, net jei smurtautojas yra privatus asmuo.¹⁷ Deramo stropumo pareigą taip pat aiškino Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT), kuris *Opuz v. Turkey*¹⁸ byloje nurodė, kad tinkamai neužkirsdama kelio pakartotiniam smurtui artimoje aplinkoje, valstybė ne tik pažeidė savo pareigas pagal 2 (teisė į gyvybę) ir 3 (kankinimų draudimas) straipsnius, tačiau ir 14 (diskriminacijos draudimas) straipsnį. Panašūs sprendimai priimti *Eremia and Others v. Moldova*¹⁹ ir *T.M. and C.M. v. Moldova*²⁰ bylose. Lietuva buvo pripažinta pažeidusi 3 straipsnį, draudžiantį kankinimą, nežmonišką bei orumą žeminantį elgesį, neapginant smurto artimoje aplinkoje moters teisių byloje *Valiulienė v. Lithuania*.²¹ Byloje **D.P. v. Lithuania**²² vyriausybė vienašalėje deklaracijoje pripažino Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą ir pasiūlė pareiškėjai kompensaciją. Teismas nusprendė šios bylos nagrinėjimo nebetęsti.

ES lygmeniu priimtas Aukų teisių paketas²³, taikomas *inter alia* smurtą dėl lyties ir smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims. Dvi paketą sudarančios Direktyvos į LR teisę jau perkeltos, o Reglamentas galioja tiesiogiai. Nukentėję nuo smurto dėl lyties asmenys (ši sąvoka ES teisėje yra neutrali lyčiai), seksualinį smurtą ir smurtą

16 JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas. Bendroji rekomendacija Nr. 19, Violence against women, 1992 m. II sesija.

17 Kalbant apie smurtą artimoje aplinkoje, paminėtina ši JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto praktika pagal Fakultatyvinį protokolą: *A.T. v. Hungary* (2/2003), 2005 sausio 26 d., A/60/38 (2005); 12 IHRR 998 (2005). *Goekce (deceased) v. Austria* (5/2005), 2007 rugpjūčio 6 d., CEDAW/C/39/D/5/2005. *Yildirim (deceased) v. Austria* (6/2005), 2007 rugpjūčio 6 d., CEDAW/C/39/D/6/2005. *V.K. v. Bulgaria*, 2011 m. liepos 25 d., CEDAW/C/49/D/20/2008. *Jallow v. Bulgaria*, 2012 m. liepos 23 d., CEDAW/C/52/D/32/2011. Kalbant apie seksualinį smurtą prieš moteris, aktualios bylos yra *Vertido v. Philippines*, 2010 m. rugsėjo 22 d., CEDAW/C/46/18/2008. *V.P.P. v. Bulgaria*, 2012 m. lapkričio 12 d., CEDAW/C/53/D/31/2011.

18 *Opuz v. Turkey*, EŽTT 2009 m. birželio 9 d. sprendimas, pareiškimo Nr. 33401/02

19 *Eremia and Others v. Moldova*, EŽTT 2013 m. gegužės 28 d., pareiškimo Nr. 3564/11.

20 *T.M. and C.M. v. Moldova*, EŽTT 2014 m. sausio 28 d. sprendimas, pareiškimo Nr. 26608/11.

21 *Valiulienė prieš Lietuvą*, EŽTT 2013 m. kovo 26 d. sprendimas, pareiškimo Nr. 33234-07.

22 *D.P. prieš Lietuvą*, EŽTT 2013 m. spalio 22 d. sprendimas, pareiškimo Nr. 27920/08.

23 Aukų paketas apima šiuos dokumentus: Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai. [2012] OJ L 315, Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 12 d. Reglamentas (ES) Nr. 606/2013 dėl apsaugos priemonių tarpusavio pripažinimo civilinėse bylose. [2013] OJ L 181, ir Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. Direktyva Nr. 2011/99/ES dėl Europos apsaugos orderio, [2011] OJ L 338.

iš intymaus partnerio patyrę asmenys gali būti priskiriami pažeidžiamų asmenų grupei ir jų atžvilgiu reikėtų taikyti papildomas apsaugos priemonės ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso metu.

Galiausiai, regioniniu lygmeniu taikoma išsami Europos Tarybos priimta Stambulo Konvencija, kurios Lietuva kol kas nėra ratifikavusi. Šią Konvenciją Lietuvos Respublika pasirašė 2013 m. birželio 7 d. Konvencija apima ir skyrių, skirtą būtent prevencijos klausimams (III skyrius), ir apsaugos nuo pakartotinio smurto priemonės (pvz., 52–53 straipsniai).

1.2. Tarptautinės teisės įtaka nacionalinei teisei

Tarptautinė teisė, be abejonės, turi įtakos nacionalinei teisei. Tarptautinės ratifikuotos Konvencijos nereikia perkelti į nacionalinius Lietuvos Respublikos įstatymus; ji galioja tiesiogiai ir privatūs asmenys gali ja remtis teismuose. Tiesa, egzistuoja matomumo problema. Pavyzdžiui, CEDAW Konvencija iki šiol tik vieną kartą tebuvo paminėta LR teismų jurisprudencijoje.²⁴ Tokį paminėjimą vargu ar galima pavadinti Konvencijos taikymu ir tai verčia pritarti Komiteto pastebėjimui, kad Lietuvoje CEDAW Konvencija yra nematoma.

Pagal empirinius duomenis, apimančius 196 valstybių teisės aktų lyginamąją analizę, kuo ilgiau valstybė yra CEDAW Konvencijos narė, tuo aukštesni tampa apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje standartai.²⁵ Tarptautinė teisė turi ir netiesioginį poveikį, kuomet valstybės yra įtikinamos keisti savo įstatymus, juos artindamos prie tarptautinių standartų. Be to, kai ratifikuojama Konvencija, akademinės bendruomenės nariai ir žmogaus teisių aktyvistai įgauna argumentų teigti, kad būtini pokyčiai ir nacionaliniu lygmeniu.²⁶ Taigi, tendencija priimti nacionalinius įstatymus, apsaugančius nuo smurto prieš moteris, gali būti paaiškinta kompleksiskai ir atsižvelgiant į tarptautinę teisę.

Nors lyčių lygybės aspekto integravimas (angl. *gender mainstreaming*) JT lygmeniu buvo sėkmingas bent jau tiek, kiek šis aspektas sėkmingai įtrauktas į viešosios politikos kūrimą,²⁷ integravimas ne visada reiškia transformacinį pokytį.²⁸ Tokios sąvokos kaip „moterų teisės“ ir „feminizmas“ tapo reikšmine leksikos dalimi; jas

24 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje nr. 3K-3-199/2014.

25 RICHARDS, D.L., HAGLUND, J., *supra* note 5, p. 125.

26 MCQUIGG, R. The responses of States to the Comments of the CEDAW Committee on Domestic Violence, *International Journal of Human Rights*, 2007, 11, p. 461–479.

27 UN Doc. A/52/3/Rev 1. Agreed conclusions. 1997/2 I.A., p. 24. See also Report of SG to ESOSOC. Mainstreaming the gender perspective into all policies and programmes in the UN system. UN Doc. E/1997/166, 1997 m. birželio 12 d.

28 Kouvo, S. Making just Rights? Mainstreaming Women's Human Rights and a Gender Perspective. Uppsala: Iustus Forlag, 2004, p. 318.

vartoja tiek tarptautinės bendrovės, tiek karinius veiksmus siūlantys politikai. Taigi nacionaliniuose kontekstuose tarptautinė teisė gali būti išverčiama ją iškraipant ar pasinaudojant savo tikslams.²⁹ Smurto prieš moteris kontekste Specialioji pranešėja perspėjo dėl kultūrinio reliatyvizmo, globalizacijos ir neutralizavimo grėsmių, kurios neleidžia sėkmingai užtikrinti moters teisių.³⁰ Taikant tarptautinę teisę nacionaliniame kontekste ar naudojant ją kaip įkvėpimo šaltinį konkreitiems įstatymams ar poįstatyminiams aktams, svarbu mintyse išlaikyti esminį tikslą – palaipsniui siekti moterų ir vyrų lygybės.

2. Smurto prieš moteris prevencijos priemonės

2.1. Bendroji prevencija

Stambulo Konvencijos preambulėje nurodyta, kad moterų ir vyrų *de jure* ir *de facto* lygybė yra esminis smurto prieš moteris prevencijos elementas. Ši nuostata labai gerai atspindi bendrosios prevencijos siekinį – panaikinti nelygybę, stereotipus ir subordinacinį požiūrį į moteris, dėl kurio smurtas yra taip plačiai paplitęs. Bendrosios prevencijos pareigos, įtvirtintos 12–17 straipsniuose, yra pavyzdinės: siekiama pokyčių visuomenėje, priimant konkrečius įstatymus ir poįstatyminius teisės aktus, siekiama kelti sąmoningumą, siekiama šviesti, siekiama rengti profesionalus, numatyti prevencines intervencijas bei gydymo programas, įtraukti privatų sektorių bei žiniasklaidą. Šios prevencijos priemonės yra kompleksiškos, visapusiškos, ir joms įgyvendinti reikia nemažų valstybės investicijų. Iš kitos pusės, jos nėra tiesiogiai susijusios su tomis valstybių pareigomis, dėl kurių JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas ar EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas įsipareigojimas užkirsti nužudymą ar pakartotinį smurtą. Taigi, jos yra mažiau aktualios tiek valstybės pareigūnams, tiek politikams, kadangi jų nevykdymas nesukelia sunkių pasekmių ir tiesioginės valstybės atsakomybės, o taip pat individualios valstybės pareigūnų atsakomybės. Lyčių lygybės yra siekiama palaipsniui ir nėra realu, kad ji bus užtikrinta tuojau pat.

Tačiau bendrosios prevencijos priemonės yra ypač aktualios siekiant užkirsti kelią kitam smurtui, nei smurtas artimoje aplinkoje. Lietuvos visuomenėje nuskambėję rezonansiniai atvejai atskleidžia dažną moterų ir mergaičių femicidio³¹ dinamiką:

29 KOUVO, S. A “quick and dirty“ approach to women’s emancipation and human rights? *Fem Leg Stud*, 2008, 16:37–46

30 MANJOO, R. *supra* note 13.

31 Nors vieningos femicidio sąvokos nėra, ši sąvoka dažniausiai reiškia moters ar mergaitės nužudymą dėl lyties; nepažįstamų asmenų užpuolimai, išprievartavimai ir nužudymai beveik visada priskiriami šiai sąvokai. Sąvoka taip pat apima ir daugelį smurto artimoje aplinkoje nužudymų.

mergaitės ir moterys nužudomos pirmųjų pasimatymų metu³² visai nepažįstamų ar menkai pažįstamų vyrų.³³ Neretai kartojasi panašus scenarijus – seksualinis smurtas ir moters nužudymas. Tokio smurto neįmanoma užkardyti apsaugos priemonėmis konkrečioje byloje, todėl čia itin svarbus yra požiūrio keitimas, kad į moteris ir mergaites nebūtų žiūrima kaip į kontroliuojamus objektus.

JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas Lietuvai rekomendavo paspartinti Stambulo Konvencijos ratifikavimą ir nacionalinių teisės aktų suderinimą su ja. Kadangi tai yra išsamiausias tarptautinės teisės dokumentas smurto prieš moteris prevencijos srityje, rekomenduotina atsižvelgti į šią JT komiteto rekomendaciją. Pastebėtina, kad ES taip pat turi kompetenciją prisijungti prie šios konvencijos ir toks prisijungimas rekomenduotinas labiau, nei paralelinio ES teisės akto, skirto smurto prieš moteris prevencijai, rengimas.³⁴ Tačiau nacionalinio lygmens sprendimas prisijungti prie Konvencijos ir ją įgyvendinti yra svarbus, kadangi jis parodytų rimtą pasiryžimą kovoti su šia problema Lietuvoje. Turint omenyje, kad Stambulo Konvencija numato plačias bendrosios prevencijos priemones, tai galėtų padėti sustiprinti kol kas silpną bendrąją smurto prieš moteris prevenciją Lietuvoje.

2.2. Prevencija konkrečiose bylose

Teisės prasme aktualiausia yra prevencija konkrečiose bylose (nusikaltimų užkardymas), kuri taip pat dažnai persipina tiek su nukentėjusio asmens apsauga, tiek su baudžiamuoju persekiojimu. Pakartotiniam smurtui užkertamas kelias tiek tada, kai pritaikoma apsaugos priemonė, tiek tada, kai asmuo yra nuteisiamas dėl smurto ir yra pritaikoma bausmė. Būtent pakartotinio smurto prevencija konkrečioje byloje yra susijusi su valstybės deramo stropumo pareiga ir gali kilti valstybės atsakomybė pagal EŽTK, jei šios pareigos nesilaikoma su deramu stropumu.

Tiek esminėse bylose dėl smurto artimoje aplinkoje,³⁵ tiek dėl seksualinio smurto³⁶ prieš moteris (ne artimoje aplinkoje, o visuomenėje) atvejais, Europos Žmogaus Teisių

32 Po pažinties per Facebook trylikametę nužudęs paauglys sulaukė teismo malonės, Delfi [interaktyvus] 2013 m. lapkričio 29 d. [žiūrėta 2016 -03- 30]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/crime/po-pazinties-per-facebook-trylikamete-nuzudes-paauglys-sulauke-teismo-malones.d?id=63411742>>.

33 Automobilio bagažinėje Panevėžio rajone gyva sudeginta mergina: įvykių chronologija, 15 min [interaktyvus], 2013 m. rugsėjo 21 d. [žiūrėta 2016 -01-15]. <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/automobilio-bagazineje-panevezio-rajone-gyva-sudeginta-mergina-ivykiu-chronologija-59-371024>>.

34 VAIGĖ, L. Violence against women: time for consolidations of European efforts? *Právní Rozpravy* conference proceedings. International conference „Theory, evolutions, practices of Law.“ Hradec Králové: Magnanimitas, 2016, vol. VI, p 125.

35 *Opuz v. Turkey*, *supra* note 18.

36 *M. C. v. Bulgaria*, EŽTT 2003 gruodžio 3 d. sprendimas, pareiškimo nr. 39272/98.

Teismas remiasi *Osman v. UK*³⁷ byla. Ši byla nėra apie smurtą prieš moteris,³⁸ tačiau ji įtvirtina taip vadinamą *Osman* testą, skirtą įvertinti, ar valstybės pareigūnų neveikimas, privatiems asmenims darant nusikaltimą, yra prilyginamas Konvencijos pažeidimui. Konvencija yra laikoma pažeista tada, kai valstybės pareigūnai yra informuoti apie smurtą, ir gali numanyti (angl. *foreseeability*), kad nukentėjusiam asmeniui yra iškilusi grėsmė vėl jį patirti, tačiau nesiima atitinkamų veiksmų ir taip pažeidžia valstybės deramo stropumo pozityvią pareigą užkirsti kelią nužudymui ar pakartotiniam smurtui.

Reikia pripažinti, kad EŽTT daugiau dėmesio kreipia smurtautojo baudžiamojo persekiojimo klausimams nei nukentėjusiosios apsaugos klausimams, tačiau tai yra kritikuotina. Pvz., byloje *Branko Tomašić and Others v. Croatia*³⁹ smurtautojas buvo nuteistas dėl grasinimų, tačiau po kelių mėnesių buvo paleistas ir įvykdė grasinimus nužudyti savo partnerę bei jų bendrą vaiką. Teismas nustatė, kad valstybė pažeidė 2 straipsnį (teisė į gyvybę), nesiimdama jokių rizikos įvertinimo priemonių. Teisėjas Nicolaou sutiko su Teismu, tačiau pabrėžė, kad reikėjo taikyti apsaugos priemones; jis taip pat kėlė valstybės pareigūnų individualios atsakomybės klausimą. Kitose bylose, tokiose kaip *A. v. Croatia*⁴⁰ ir *Hajduova v. Slovakia*⁴¹, Valiulienė p. Lietuva⁴² Teismas vėlgi nustatė Konvencijos pažeidimus, nes smurtautojams nebuvo iškeltos bylos arba nebuvo tinkamai vykdomas teismo sprendimas. Kita vertus, bylose *T.M. and C.M. v. Moldova*,⁴³ *Eremia and Others v. Moldova*⁴⁴ Teismas akcentavo tai, kad policijos pareigūnai turėjo pareigą savo iniciatyva iširti, ar nereikia imtis veiksmų, siekiančių užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, atsižvelgiant į tai, kokios pažeidžiamos yra smurto artimoje aplinkoje aukos. *Civek v. Turkey*⁴⁵ byloje smurtautojas nužudė moterį, nepaisant apsaugos priemonės, ir buvo nustatytas 2 straipsnio pažeidimas.

ES lygmeniu pastaruoju metu skiriama daug dėmesio nukentėjusiųjų apsaugos priemonėms baudžiamajame procese. Kartu reikia pažymėti, kad Aukų teisių direktyva⁴⁶ galioja tik ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso metu, ir nesuteikia apsaugos garantijų nukentėjusioms moterims, kai teismo procesas jau pasibaigęs. Kiti du aukų paketo

37 *Osman v. UK*, EŽTT 1998 m. spalio 28 d. sprendimas, pareiškimo nr. 87/1997/871/1083.

38 *Osman* byla yra apie deramo stropumo pareigą imtis veiksmų, kai privatus asmenys grasiina fiziniu smurtu. Šiuo atveju policija jokių veiksmų nesiėmė, o grasinimai nužudyti buvo įvykdyti.

39 *Branko Tomašić and Others v. Croatia*, EŽTT 2009 m. sausio 15 d. sprendimas, pareiškimo nr. 46598/06.

40 *A. v. Croatia*, EŽTT 2010 m. spalio 14 d. sprendimas, pareiškimo Nr. 55164/08.

41 *Hajduova v. Slovakia*, EŽTT 2010. lapkričio 30 d., pareiškimo Nr. 2660/03.

42 *Valiulienė v. Lithuania*, EŽTT 2013 m. kovo 26 d., pareiškimo Nr. 33234/07.

43 *T.M. and C.M. v. Moldova*, 2014 m. gegužės 28 d., pareiškimo Nr. 26608/11.

44 *Eremia and Others v. Moldova*, 2013 m. gegužės 28 d., pareiškimo Nr. 3564/11.

45 *Civek v Turkey*, EŽTT 2016 vasario 23 d. sprendimas, pareiškimo nr. 55354/11.

46 Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai. [2012] OJ L 315.

dokumentai užtikrina, kad apsaugos priemonės keliauja kartu su nukentėjusiąja, ir tai yra labai svarbus laisvo judėjimo garantas. Tačiau ES dokumentais nėra reikalaujama, kad valstybės narės savo nacionalinėse sistemose priimtų teisės normas dėl apsaugos priemonių, užkardančių pakartotinį smurtą. Tiesiog tikimasi, kad valstybių narių teisės sistemos bus funkcionaliai adekvacijos, net jei materialioji teisė (baudžiamoji ir civilinė teisė, nustatanti apsaugos priemonių skyrimo sąlygas) labai skiriasi.

Stambulo Konvencijos nuostatos turėtų paskatinti tikrąją apsaugos priemonių reformą ją ratifikavusiose valstybėse, nes jomis reikalaujama turėti apsaugos priemonės neatidėliotinais atvejais (52 straipsnis) ir taip pat numatyti apsaugos priemonės bet kokio smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje atvejais (53 straipsnis). Konvencija nenustato konkrečių reikalavimų apsaugos priemonę priimančiai institucijai ar teisės režimui. Europos Tarybos narėse apsaugos priemonės yra priimanamos tiek pagal civilinę, tiek pagal baudžiamąją, tiek pagal administracinę teisę. Bet kokiu atveju, už apsaugos priemonės pažeidimą turėtų būti numatytos sankcijos ar pasekmės – nebūtinai pagal baudžiamąją teisę, tačiau jos turi turėti atgrasomą poveikį ir būti proporcingos.⁴⁷

3. Smurto prieš moteris prevencija Lietuvoje

3.1. Kritinė bendrųjų prevencijos priemonių analizė

ANSAAI 4 straipsnyje nurodytos bendrosios prevencijos priemonės, pirmoje bei antroje straipsnio dalyje nurodant jų įgyvendinimo ir finansavimo tvarką, trečioje dalyje – išvardijant konkrečias priemones, kurių turi imtis valstybės, savivaldybės įstaigos bei institucijos ir nevyriausybinės organizacijos (NVO). Straipsnyje nurodytos šešios priemonės, kurių sąrašas yra nebaigtinis: rengti specialistų mokymus, tyrimus, statistinių duomenų rinkimą, riboti galimybes nešioti ginklus, o taip pat rengti „visuomenės švietimo ir informavimo kampanijas, skatinančias netoleruoti smurto,“ „visuomenės teisinį švietimą apie veikas, kurios laikomos smurtu artimoje aplinkoje, šių veikų teisinės pasekmės ir atsakomybės už jų padarymą neišvengiamumą.“⁴⁸

Akivaizdu, kad priemonės yra bendrojo pobūdžio ir yra orientuotos į smurto prevenciją bei nusikalstamumo mažinimą apskritai. Nors informacija apie atsakomybę už nusikaltimą turi prevencinį poveikį, tai nėra į tikslą orientuotas požiūris. Kadangi nei pačiame įstatyme, nei poįstatyminiuose aktuose nėra nurodyta sąvoka „smurtas dėl lyties“, nėra teisinio pagrindo į specialistų mokymus integruoti lyčių lygybės aspekto, nors tarptautinėje teisėje jis ir yra suvokiamas kaip esminis smurto prieš moteris pre-

47 Stambulo Konvencijos aiškinamoji ataskaita [interaktyvus], 2011 gegužės 11 d., 275 paragrafas [žiūrėta 2016-03-30]. <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>>.

48 *Supra* note 6, 4 straipsnio 3 dalis.

vencijos įrankis. O tai reiškia, kad prevencija yra labai ribota: tiek dėl ANSAAI taikymo srities (tik smurtas artimoje aplinkoje), tiek dėl priemonių bendrumo. Nėra nusitaikoma į smurto priežastis. Nėra ir sąsajų su tarptautine teise bei regioniniais dokumentais. Taigi bendrąsias smurto prieš moteris prevencijos priemones reikia vertinti kritiškai.

Reikia pažymėti, kad bendro pobūdžio įstatyminės nuostatos vėliau taikomos įvairiai. Pavyzdžiui, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos pristato rubriką „Gyvenkime be smurto“.⁴⁹ Nors pagirtina, kad tokia rubrika atsirado, tačiau ja smurto prieš moteris prevencija vykdoma tik netiesiogiai. Kiti projektai ir kampanijos⁵⁰ yra labiau į tikslą ir smurto prieš moteris priežastis orientuota priemonė, kurią galima vertinti kaip gerą prevencijos praktiką.⁵¹

Iki 2014 m. Lietuvoje galiojo Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija,⁵² kurioje buvo aiški sąsaja su CEDAW Konvencija ir kitais aktualiais tarptautinės teisės dokumentais. Ši strategija turėjo prioritetinę kryptį – „teisinės bazės tobulinimas smurto prieš moteris mažinimo srityje“, tai pat ir kitas kryptis, susijusias su smurtu šeimoje. Strategijos uždaviniai vis dėlto buvo orientuoti tik į smurto prieš moteris šeimoje klausimus ir veiksmų planams šiek tiek trūko užbaigtumo bei adekvataus finansavimo. 2014 m. gegužės 28 d. vyriausybė patvirtino Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programą. Programos strateginis tikslas – mažinti smurto artimoje aplinkoje mastus ir atitinkamai, programa suformuluota neutraliai bei techniškai, ją priskiriant ne žmogaus teisių, o atskirties sričiai. Nenumatytos jokios sąsajos su tarptautine teise. Todėl JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas rekomendavo Lietuvai priimti papildančią strategiją, kuria būtų siekiama pašalinti bet kokios formos smurtą prieš moteris privačioje ir viešojoje erdvėje. Rekomenduotina tą darant remtis susijusia JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto ir EŽTT jurisprudencija, o taip pat Europos lyčių lygybės instituto parengtomis strateginėmis gairėmis dėl smurto prieš moteris 2015–2018.⁵³

Prie bendrosios prevencijos srities priskirtinas ir esminių sąvokų įtvirtinimas nacionalinėje teisėje: aiškus santuokinio seksualinio smurto kriminalizavimas, smurto

49 Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Gyvenkime be smurto [interaktyvus]. Žiūrėta 2016-03-31] <<http://www.policija.lt/index.php?id=14172>>.

50 Pavyzdžiui, žr. projektą „Vyrai už moteris.“ [interaktyvus] Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lygių galimybių plėtros centras ir Vilniaus m. krizių centras. [žiūrėta 2016-02-01]. <<http://www.vyriauzmoteris.lt/>>.

51 Europos lyčių lygybės institutas (EIGE). <<http://eige.europa.eu/gender-based-violence/good-practices>>. Taip pat žr. Vadovą specialistams, vykdančiams smurto artimoje aplinkoje prevenciją „Geroji 2013 m. Europos nusikaltimų prevencijos apdovanojimų konkurso praktika“. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija, 2014.

52 Vyriausybės nutarimas dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo. 2006 m. gruodžio 22 d. Nr. 1330. Aktuali nuo 2007-10-14 iki 2014-06-02.

53 Europos lyčių lygybės institutas (EIGE), Strategic framework on violence against women 2015-18. Vilnius: EIGE publications Office, 2015.

dėl lyties sąvokos reglamentavimas ir kryptingas siekis jį mažinti, moterų lytinių organų žalojimo sąvoka, draudimas remtis vadinamąja garbe siekiant pateisinti smurtą, daugialypės diskriminacijos sąvoka. Nors galima manyti, kad šios sąvokos yra nebūtinės ir bendrasis smurto draudimas jau apima visus šiuos reiškinius, tiek pagal CEDAW komiteto rekomendacijas, tiek pagal Stambulo konvenciją šias sąvokas reikia aiškiai numatyti ir šias veikas – aiškiai kriminalizuoti.⁵⁴ Tam, kad valstybės pareigūnai ir teismai pradėtų elgtis kitaip, nei iki šiol įprasta (pvz., rimtai žiūrėti į seksualinį smurtą šeimoje),⁵⁵ reikalingas ir pokytis teisinėje bazėje, kuria jie remiasi.

Būtina atkreipti dėmesį į dar vieną CEDAW rekomendaciją Lietuvai, kuria prašoma padidinti prieglaudų ir kitų pagalbos centrų skaičių bei geografinį pasiskirstymą.⁵⁶ Nors nacionalinėje teisėje įtvirtinta galimybė įpareigoti smurtautoją išsikelti iš bendrų namų, tam tikrais atvejais to nepakanka, siekiant užkirsti kelią pakartotiniam smurtui. Tiek pagal CEDAW, tiek pagal Stambulo Konvenciją, prieglaudos ir krizių centrai išlieka būtina prevencijos sistemos dalimi.

Galiausiai, sveikatos apsaugos ir švietimo sektoriai yra esminiai, norint kovoti su smurtu prieš moteris. Net jeigu Stambulo Konvencijos 14 straipsnio (o ir naujos JT Konvencijos projekto, žr. 11 straipsnį) nuostatos, numatančios pastangas keisti mokyklinės programos, šiuo metu atrodo pernelyg ambicingos, galima pasirinkti, kiek į mokyklų programas reikėtų integruoti smurto prevencijos klausimus. Be to, reikia pabrėžti, kad JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas Lietuvai taip pat rekomenduoja peržiūrėti visus vadovėlius ir kitą mokymo medžiagą, juose panaikinant lyčių stereotipus.⁵⁷ Tai jau antras kartas, kai JT moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas pateikia Lietuvai šią rekomendaciją. Galiausiai, reikia priminti, kad ir mokyklų aplinkose prieš mergaites gali būti smurtauojama. 2009 m. EŽTT yra priėmęs sprendimą esminėje byloje *O’Keeffe v. Ireland*⁵⁸, kurioje pirmą kartą buvo aiškiai nurodyta, kad valstybė turi pozityvią pareigą apginti mergaites (ir visus vaikus) nuo smurto mokykloje. Šioje byloje mergaitė patyrė seksualinį smurtą iš savo mokytojo. Svarbu paminėti, kad tai įvyko 1970–73 m. religinėje mokykloje, kurią finansavo valstybė. Teismas pažymėjo, kad valstybė negali būti atleista nuo atsakomybės, deleguodama ją privatiems asmenims ar organizacijoms, ir turėjo įvertinti galimas grėsmes vaikų saugumui.

54 Žr. JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto bendruosius pastebėjimus Lietuvai, *supra* note 4, paragrafas 25 (e).

55 Palyginimui, žr. skirtingus duomenis iš NVO atliktų moterų apklausų ir teismo bylų medžiagos. NVO apklausos paprastai atskleidžia, kad dauguma moterų patyrė seksualinį smurtą šeimoje, o Vilniaus m. bylų analizė neatskleidė nei vieno tokio atvejo. Vilniaus miesto apylinkės teismas. 2013 m. Vilniaus m. apylinkės teisme išnagrinėtų bylų dėl smurto artimoje aplinkoje tyrimas. Vilnius, 2014, p. 7.

56 Žr. JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto bendruosius pastebėjimus Lietuvai, *supra* note 4, paragrafas 23 d ir e.

57 *Ibid*, paragrafai 21-22.

58 *O’Keeffe v. Ireland*, EŽTT 2014 m. sausio 28 d., pareiškimo Nr. 35810/09.

Valstybių diskrecijos laisvė šiuo atveju aiškinama siaurai. Taigi rekomenduotina, kad valstybė turėtų nacionalinę patyčių bei smurto prevencijos programą ir veiksmų planą.

Kalbant apie sveikatos apsaugos sektorių, svarbu pažymėti, kad moterys dažniau kreipiasi pagalbos į ligonines ir poliklinikas, nei į socialinius darbuotojus ar policiją, kaip parodė pirmiau minėtas Pagrindinių teisių agentūros tyrimas. Tai reiškia, kad sveikatos apsaugos sektoriaus išitraukimas į smurto atpažinimą ir prevenciją yra esminis, todėl vertėtų parengti šio sektoriaus išitraukimo planą. Rekomenduotina tą darant atsižvelgti į JT specialaus pranešėjo dėl teisės į sveikatą parengtus indikatorius ir į JT Specialios pranešėjos dėl smurto prieš moteris parengtus indikatorius.⁵⁹ Be to, šiuo metu Pasaulinė sveikatos organizacija rengia specialų veiksmų planą ir indikatorius, skirtus smurtui artimoje aplinkoje prieš moteris, mergaites ir vaikus.⁶⁰ Nors visi šie dokumentai yra negriežtosios tarptautinės teisės dokumentai, jie gali būti labai naudingi savianalizei ir smurto prevencijos tobulinimui.

3.2. Pakartotinio smurto prevencijos spragos

ANSAAĮ 5 straipsnis nurodo, kad nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą, teismas ne vėliau nei per 48 valandas skiria apsaugos užtikrinimo priemones: įpareigojimą smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu, ir / arba įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo. Pareigą rūpintis, kad nukentėjusiosios atžvilgiu būtų pritaikyta apsaugos priemonė, turi ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tačiau kartu jis tik „teikia siūlymus dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių taikymo.“⁶¹

Be ANSAAĮ numatytų priemonių, panašias priemones numato ir Baudžiamojo Proceso Kodeksas⁶² (BPK) ir Baudžiamasis kodeksas (BK)⁶³ – smurtautojas gali būti

59 Report of the Special Rapporteur Paul Hunt on the Right to everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, 2006. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Erturk. Indicators on violence against women and State response, 2008.

60 Pasaulio sveikatos organizacija (WHO). Second WHO Discussion Paper. Global plan of action to strengthen the role of the health system in addressing interpersonal violence, in particular against women and girls, and against children. 2015 m. rugpjūčio 31 d.

61 Lietuvos policijos Generalinio komisaro įsakymas dėl policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašo patvirtinimo. 2012 m. sausio 31 d. Nr. 5-V-84. Paragrafas 14.3.2.

62 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas, galiojanti suvestinė redakcija, Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341. Žr. 132 (1) straipsnį „Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu.“

63 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, galiojanti suvestinė redakcija, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741, Žr. 72 (1) straipsnį „Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu“.

įpareigotas gyventi skyriumi ir nesiartinti prie nukentėjusio asmens. Tačiau reikia pastebėti, kad visos šios priemonės šiek tiek skiriasi. Pirma, priemonės pagal ANSA-AĮ taikomos tik smurto šeimoje aukoms, ir netaikomos, jeigu nukentėjusysis su auka negyvena ir niekada negyveno. Jomis siekiama apsaugoti nukentėjusį asmenį. Priemonės pagal BPK yra *kardomojo* poveikio ir siekia užtikrinti sklandų baudžiamąjį procesą, taigi nukentėjusiosios apsauga yra tik šalutinis efektas, o priemonės pagal BK yra *baudžiamojo arba auklėjamojo* poveikio priemonės, tad jų tikslas taip pat nėra apsaugoti nukentėjusiąją, o nubausti nuteistąjį. Taigi, tik ANSAAĮ numatytos priemonės yra skirtos apsaugoti asmenį, o taikant kitas priemones, asmens apsauga yra šalutinis poveikis.

ANSAAĮ numatytos priemonės ne visada pritaikomos smurto artimoje aplinkoje situacijose, o kai pritaikomos – apsauga nėra visada užtikrinama, jei jos pažeidžiamos. Tą rodo ir rezonansinės moterų nužudymų bylos, kuriose buvo pritaikyta apsaugos priemonė, tačiau policija neatvyko į pagalbą, ją pažeidus, arba teismas išteisino dėl apsaugos priemonės pažeidimo.⁶⁴ Kalbant apie kardomasias priemones, pagal Valstybinio audito išvadas, 90 % atvejų⁶⁵ yra taikomas tiesiog pasižadėjimas neišvykti. Trūksta duomenų dėl baudžiamojo poveikio priemonių ir laisvės apribojimo priemonių poveikio, o jis nebūtinai yra nuspėjamas. Pavyzdžiui, pagal BK 48 straipsnį, nuteistasis gali būti įpareigotas vakarais likti namuose, nekeisti savo gyvenamosios vietos, o tai nebūtinai atitiks nukentėjusiosios apsaugos interesus ir užkardys pakartotinį smurtą. Gali susidaryti netgi paradoksali situacija – taikant baudžiamojo poveikio priemonę atleistam nuo baudmės asmeniui,⁶⁶ šis gali būti įpareigotas gyventi skyriumi ir nesiartinti, tačiau jei asmuo nebus atleistas nuo baudmės ir jam bus taikomas laisvės apribojimas, jis gali būti įpareigotas „tam tikru laiku būti namuose,“ kuriais dalijasi su nukentėjusiaja. Daugelyje situacijų įpareigojimas likti namuose su nukentėjusiaja tik didina smurto riziką. Kita vertus, teismas turėtų įvertinti visas aplinkybes – jeigu nukentėjusioji nebegyvena su smurtautoju, ši priemonė gali būti tinkama.

Kaip jau minėta, Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad smurto artimoje aplinkoje aukos neretai nesusilaukia pagalbos smurtautojui pažeidžiant pritaikytas apsaugos priemones. Nemaža dalis ikiteisminių tyrimų nepradedami, nutraukiami, baigiasi nukentėjusio asmens ir kaltininko susitaikymu.⁶⁷ 43 proc. analizuotų ikiteisminių tyrimų (pradėtų 2014 metų antrąjį pusmetį) įtariamiesiems nebuvo paskirta nė viena iš galimų apsaugos užtikrinimo priemonių, o „iš jų 11 proc. nukentėjusieji pakartotinai patyrė smurtą

64 Pvz., žr. Lietuvos apeliacinis teismas 2014 m. birželio 5 d., byloje nr. 1A-409/2014. Panevėžio apygardos teismo 2016 m. sausio 4 d. sprendimas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-24-581/2016.

65 Audito išvada, p. 14.

66 BK 67 straipsnis.

67 Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas [interaktyvus]. Vilnius: ŽTSl, 2014. [žiūrėta 2016-02-10]. <https://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf>.

(vykstant tyrimui).⁶⁸ Rizikos neįvertina ne tik policijos pareigūnai, bet ir teismai. Pavyzdžiui, plačiai nuskambėjo Panevėžio apygardos teismo sprendimas,⁶⁹ kuriuo smurtautojas buvo pripažintas kaltu dėl smurto, tačiau apsaugos priemonės pažeidimas, teismo nuomone, nebuvo pavojingas ir dėl jo smurtautojas išteisintas pagal BK 245 straipsnį (dėl teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymo). Teigta, kad nukentėjusiosios sutikimas, kad smurtautojas grįžtų namo, paneigia „veiksmų, susijusių su jam nustatytų įpareigojimų nesilaikymu, pavojingumą baudžiamojo įstatymo prasme, dėl ko tokių veikimą būtų galima laikyti kaip nusikalstamą.“ Taigi, rizikos vertinimas ir apsaugos priemonių būtinumas čia laikomas priklausomu nuo nukentėjusiosios vertinimo ir jos veiksmų. Akivaizdu, kad tai neatitinka EŽTT praktikos.⁷⁰ Nukentėjusios nuo smurto moterys neretai vengia liudyti baudžiamosiose bylose, atsiima pareiškimus arba sutinka su smurtautojo grįžimu, nes aktyvus prieštaravimas gali sukelti dar didesnę grėsmę jų ir jų vaikų gyvybėms. Šiuo atveju smurtautojas, grįžęs namo, nukentėjusiąją nužudė. Autorės manymu, deramo stropumo pareiga (užkirsti kelią pakartotiniam smurtui) šiuo atveju galimai nebuvo įvykdyta ir galima kalbėti apie EŽTK pažeidimą.

Deja, Lietuvos Aukščiausio Teismo praktika šiuo atveju taip pat šiek tiek skiriasi nuo tarptautinės teisės tendencijų, matomų JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijose atskiroms valstybėms, EŽTT praktikoje, Stambulo Konvencijoje ir ES Aukų pakete. Pavyzdžiui, LAT 2016 m. vasario mėn. yra nutaręs, kad apsaugos nutarties nesilaikymas yra baudžiamasis nusižengimas – tačiau tuo pat metu subendrinamas bausmes, teismas galėjo sudaryti įspūdį, kad realių pasekmių smurtautojui tai nesukėlė.⁷¹ Nagrinėdamas galimą grėsmę, smurtautojui pažeidus apsaugos priemonę (kuri apibūdinta kaip poveikio priemonė, o ne kardomoji priemonė), šioje byloje LAT pabrėžė, kad „[p]avojinga yra bet kokia veika, susijusi su teismo paskirtos priemonės nevykdymu. Pažymėtina, kad nei BK, nei teismų praktika neskirsto teismo paskirtų poveikio priemonių į rimtas ir nerimtas, o jų nevykdymo į pavojingas ir nepavojingas.“ Tačiau toliau LAT pasisakė, kad vėlesnis smurtautojo suėmimas (kardomoji priemonė) „gali būti prilyginamas nubaudimui už teismo sprendimo“ pagal ANSAAI nesilaikymą. Nors tam tikros logikos nacionalinės teisės prasme tokia argumentavime yra, akivaizdu, kad reikėtų aiškiau numatyti, kas gresia už apsaugos priemonės pažeidimą, ir pasekmės turėtų būti atgrasančios. Kol tai nėra aiškiai reglamentuota, teismai rizikuoja pakankamai neįvertinti pavojaus, o valstybė – neužtikrinti prevencijos konkrečioje byloje, kuri ir vėl gali baigtis nužudymu.

68 Valstybės kontrolė. Valstybinio audito išvada. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas. 2015 m. gegužės 15 d., Nr. VA-P-40-8.

69 Panevėžio apygardos teismo 2016 m. sausio 4 d. sprendimas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-24-581/2016.

70 Supra note 21, supra note 40, supra note 24, supra note 48.

71 Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-19-296-2016.

Lietuvoje yra adaptuotos ir parengtos taikymui net kelios rizikos vertinimo metodikos: „Prievartos tarp sutuoktinių rizikos vertinimo metodika (angl. *The Spousal Assault Risk Assessment*, sutr. SARA), Sutrumpinta smurto prieš sutuoktinę / partnerę rizikos vertinimo metodika (angl. *Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk*, sutr. B-SAFER) ir Seksualinio smurto rizikos vertinimo metodika (angl. *The Sexual Violence Risk-20*, sutr. SVR-20) ir kitos.⁷² Vidaus reikalų ministerijos parengtame gerosios prevencijos praktikos vadove taip pat rekomenduojama parengti konkrečių įrankių specialistams, kurie turi įvertinti riziką ir apsaugos poreikį.⁷³ Kadangi smurto artimoje aplinkoje aukos ir smurto dėl lyties aukos priskirtinos prie pažeidžiamų asmenų pagal Aukų direktyvą, Generalinis Prokuroras priėmė rekomendacijas, kuriose integruotos individualaus vertinimo anketos,⁷⁴ tad galima tikėtis, kad nusikaltimų aukos artimiausiu metu gaus papildomas garantijas teisiniu proceso metu.

Tačiau reikia pabrėžti, kad, tarptautinės teisės požiūriu, tai nėra tik rizikos vertinimo problema individualiu atveju. Būtina ir platesnė apsaugos priemonių reforma: tokia, kuri apsaugotų nukentėjusių nuo smurto asmenų (daugiausiai moterų, tačiau ne tik moterų) gyvybę ir sveikatą ilgesniam laikotarpiui. Periodas po teismo sprendimo yra svarbus, nes smurtautojai neretai grįžta namo pikti, o apsaugos priemonės nebetaikomos. Teisės saugos sistemos interesai gali būti patenkinti, kai kaltinamasis yra nuteisiamas. Tačiau kartu jį paleidžiant namo (pvz., įskaičius suėmimą į bausmės vykdymo laikotarpį) bei panaikinus apsaugos priemonę, kuri galioja iki teismo pabaigos, arba įpareigojant jį likti namuose vakarais, nukentėjusiajai ir vėl gali kilti grėsmė, ir jos lūkesčiai (būti saugiai) gali būti nuvilti. Prisimenant, kad nukentėjusių nuo smurto asmenų „saugumas yra pagrindinis smurto artimoje aplinkoje dėmesio centras. Visos priemonės ir būdai turi būti nukreipti į šį galutinį tikslą,⁷⁵ vertėtų pagalvoti, kaip nepažeidžiant ir smurtautojo žmogaus teisių,⁷⁶ suteikti nukentėjusiajai saugumą.

72 ČĖSNIENĖ, I., KLIMUKIENĖ, V. Smurtinio elgesio rizikos vertinimas: HCR-20 prognostinis validumas už smurtinius nusikaltimus teistų asmenų imtyje. *Kriminologijos studijos* 2014/2: pp. 138-154, žr. p. 141.

73 Vadovas specialistams, vykdančioms smurto artimoje aplinkoje prevenciją, Europos Komisija, [interaktyvus] <http://www.moteruinformacijoscentras.lt/wp-content/uploads/2014/11/mokymu-vadovas-PVF.pdf>, [žiūrėta 2016-03-01] p. 75.

74 LR generalinis prokuroras, įsakymas dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo. 2016 m. vasario 29 d. Nr. I-63. Tačiau kyla klausimas, ar Generalinio prokuroro rekomendacijos, kuriose ne kartą pabrėžiama, kad dauguma siūlomų garantijų – tik rekomendacinio pobūdžio, yra tinkamas teisės aktas reguliuoti tokiam svarbiam klausimui. MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų kaip baudžiamojo proceso teisės šaltinių problematika. *Teisė*, 88 (2013): 73–93.

75 Europos nusikaltimų prevencijos tinklo konferencijos „Smurto artimoje aplinkoje prevencija ir geroji praktika“ išvados ir rekomendacijos. Bendrosios išvados. 2013.

76 Valstybinio audito išvados taip pat atskleidė, kad policijos pareigūnai neretai sulaiko asmenį. p. 12. Reikia pabrėžti, kad policijos pareigūnai negali patys priimti apsaugos priemonių, pvz. įpareigojimo nesiartinti.

Visų pirma, gali būti plačiau taikomos kardomosios (BPK 132 (1) straipsnis) ir baudžiamojo poveikio priemonės (BK 72 (1) straipsnis), kurios nustato įpareigojimą gyventi skyriumi ir nesiartinti prie asmens. Be to, rekomenduotina nustatyti ir galimybę apsaugos priemones pagal specialųjį įstatymą taikyti po teismo sprendimo, jei tam yra būtinybė. Taip pat verta svarstyti, ar įvairesnės apsaugos priemonės negalėtų būti įtvirtintos ir Civiliniame Kodekse (CK). Šiuo metu CK 3.65 įtvirtina laikinąsias apsaugos priemones, tarp kurių yra ir įpareigojimas sutuoktiniui gyventi atskirai arba uždrausti jam lankytis tam tikrose vietose – tačiau šios priemonės yra apribotos ir taikytinos tik santuokos nutraukimo kontekste. Kitose ES valstybėse narėse apsaugos priemonės yra gana įvairios, ir nėra apribotos santuokiniu statusu. Atlikta lyginamoji apsaugos priemonių Europoje analizė⁷⁷ užbaigiama bendra rekomendacija, kad yra reikalingos tiek civilinės, tiek baudžiamosios apsaugos priemonės nuo smurto, o taip pat neatidėliotinos priemonės. Siūlytina atsižvelgti į detalias šios analizės rekomendacijas įvairių rūšių apsaugos priemonėms.⁷⁸ Civilinės apsaugos priemonės galėtų būti nustatytos antrojoje knygoje, nesiejant jų su šeima ar santuoka.

Civilinės apsaugos priemonės galėtų atitinkamai riboti kontaktus su nukentėjusiąja ir trukti iki vienerių metų, su galimybe pratęsti, jei tam yra būtinybė. Galimybė pateikti skundą neturėtų stabdyti tokios priemonės galiojimo, t. y. jos turėtų įsigalioti neatidėliotinai. Būtina pabrėžti, kad tokios apsaugos priemonės svarbios ne tik smurto artimoje aplinkoje aukoms, bet ir kitiems asmenims. Pavyzdžiui, seksualinio smurto atveju, terorizavimo ir psichologinio smurto atvejais, tai gali tapti svarbiu didesnę saugumą nukentėjusiajai suteikiančiu įrankiu. Valstybės taip pat turėtų stengtis, kad nukentėjusiosios lūkestis ir viltis, kad apsaugos priemonė iš tiesų suteikia jai saugumą, nebūtų apvilti.

Išvados ir rekomendacijos

1. Smurto faktui tapus žinomam, valstybės turi deramo stropumo pareigą užkirsti pakartotinį smurtą, todėl valstybės neretai yra suinteresuotos prevencija konkrečiose bylose daug labiau, nei bendrąja smurto prieš moteris prevencija. Tačiau bendrosios prevencijos priemonės, jeigu jos išties tikslingai nusaikoma į priežastis, veikia ir prevencijos konkrečiose bylose galimybes. Lietuvos Respublikos teisėje šiuo atveju egzistuoja dvi esminės spragos: pirma, trūksta bendrųjų prevencijos priemonių, skirtų kovoti su smurtu prieš moteris (tiek artimoje aplinkoje, tiek visuomenėje), ir antra, reikalinga pakartotinio smurto prevencijos priemonių reforma.

2. Siekiant pagerinti bendrąją prevenciją, visų pirma vertėtų atsižvelgti į JT moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendaciją priimti strategiją, pa-

77 EU Poems Project. [interaktyvus] Mapping the legislation and assessing the impact of Protection Orders in the European Member States. [žiūrėta 2016-03-31]. 2015. <<http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Recommendations.pdf>>.

78 *Ibid.*

pildančią Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programą, kuria būtų siekiama pašalinti bet kokios formos smurtą prieš moteris privačioje ir viešojoje erdvėje. Šiuo metu ypač trūksta bendrųjų prevencijos priemonių, kuriomis būtų siekiama mažinti smurtą prieš moteris ir mergaites, ir kurios nepatenka į ANSAAI taikymo sritį, pvz., rezonansiniai femicidų atvejai, kai moterys yra išžagintos ir nužudomos.

3. Taip pat vertėtų atsižvelgti į JT komiteto rekomendaciją ratifikuoti Europos Tarybos konvenciją „Dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo“ (Stambulo Konvencijos) ir suderinti su ja nacionalinius teisės aktus. Šioje Konvencijoje daug dėmesio skiriama bendrajai prevencijai, taip pat pirmą kartą tarptautinės sutarties lygmeniu įtvirtinama valstybės deramo stropumo pareiga. Konvencijos ratifikavimas padėtų stiprinti kol kas silpniausią grandį Lietuvos teisiniame reguliavime – smurto prieš moteris prevenciją (tiek bendrąją, tiek pakartotinio smurto).

4. Kalbant apie pakartotinio smurto prevenciją, Lietuvoje galioja net kelios rūšys priemonių: apsaugos priemonės pagal ANSAAI, kardomojo poveikio priemonės pagal BPK ir baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės pagal BK. Visų jų turinys panašus – smurtautojas yra įpareigojamas nesiartinti prie nukentėjusio asmens arba gyventi skyrium, tačiau jos galioja skirtingoms asmenų grupėms (ANSAAI – tik smurtui artimoje aplinkoje) ir skirtingais tikslais (kardomojo poveikio tikslais, baudžiamojo poveikio tikslais ir apsaugos tikslais). Tačiau, kaip parodo Valstybinio audito išvados ir teismų praktikos analizė, to nepakanka. Visų pirma, yra nepateisinama perkelti rizikos įvertinimo nukentėjusiam asmeniui ir laikyti, kad nukentėjusiosios sutikimas su apsaugos priemonės pažeidimu reiškia tokios veikos nepavojingumą. Smurtą patyrusios moterys dažnai būna įbaugintos, kai sutinka su smurtautojo grįžimu. Antra, reikėtų aiškiai numatyti, kad apsaugos priemonių pažeidimas sukelia baudžiamąją atsakomybę. Be to, reikalinga platesnė apsaugos priemonių reforma. Apsaugos priemonės turėtų būti taikomos ilgesnį laikotarpį, jos turėtų būti taikomos ir po nuosprendžio. Apsaugos priemonės taip pat galėtų būti civilinės, nesiejant jų su nukentėjusiųjų santuokiniu ar šeimos statusu. Svarstytinas CK 3.65 straipsnio pakeitimas, praplečiant jo taikymo sritį arba siekiant atsieti šias priemones nuo šeimos santykių, rekomenduotina numatyti platesnės taikymo srities straipsnį antrojoje CK knygoje.

PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN: GAPS IN NATIONAL LAW

Laima Vaigė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The paper focuses on the gaps in national law in preventing repetitive violence and adopting a general strategy for the prevention of violence against women. The national legislation of the Republic of Lithuania is evaluated in relation to international law in the area of gender-based and domestic violence. Notably, Lithuania is a party to the corresponding international documents in this area. However, the national legislation at the level of laws and regulations lacks links with international law and relevant documents. The basic preventive measures are very broad and are not targeted at the elimination of violence against women; instead, they seek to decrease the numbers of crimes in the area of domestic violence. The most relevant sectors for prevention, i.e. the health care sector and the education sector, are not involved. The objectives of prevention are not placed within the gender equality paradigm, and violence against women is not seen as being connected with stereotypes and discrimination. In addition, gaps are identified in the prevention of repeated violence against women. The paper suggests that the system of protective orders should be reformed so that protective orders are available to all victims of violence and not limited to domestic violence victims. Both civil and criminal protection measures should exist, and they should be applicable to post-trial victims as well. It is also recommended that the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, which is the most thorough document on prevention, be ratified. Ratification would improve the weakest point in Lithuanian legislation on violence against women – the prevention of violence.*

Keywords: *violence against women, domestic violence, prevention, protection measures, Istanbul Convention.*

Laima Vaigė, Mykolo Romeris Universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė privatinė teisė, žmogaus teisės, mažumų teisės, moterų teisės.

Laima Vaigė, lecturer, Institute of International and European Union Law – Mykolas Romeris University Faculty of Law. Research interests: private international law, minority rights, women's rights, human rights law.